

OCENI

RASPRAVE INSTITUTA ZA JEZIK JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI u Zagrebu, knjiga 1, Zagreb 1968

Dne 21. januarja 1968 je akademik Mate Hraste slavil svojo sedemdesetletnico. Jubileju pomembnega hrvaškega lingvистa je Institut za jezik pri zagrebški akademiji posvetil zbornik razprav, od katerih najtehtnejše posegajo na področje, kjer se je ravno slavljeneec najmočneje uveljavil v znanstvenem delu, namreč na področje čakavske dialektologije in onomastike. Iz dialektologije so prispevali Božidar Finka in Slavko Pavešić (Rad na proučavanju čakavskoga govora u Brinju i okolici, str. 5—44) ter Božidar Finka in Antun Šojat (Govor otoka Žirja, str. 121—220), iz onomastike pa Valentin Putanac (Pavao Vitezović /1650—1713/ kao onomastičar, I Antroponomija u »Lexicon latino-illyricum« /17.—18. st./, str. 45—88) ter Petar Šimunović (Sumartinska onomastika, str. 89—119). Naslednji dve razpravi govorita o zgodovini knjižnega jezika, o dveh avtorjih, ki sta si vsak na svoj način prizadevala prispevati k izgraditvi hrvaškega knjižnega jezika (Zlatko Vince, Značenje Frana Kurelca kao jezikoslovca, str. 221—369; Slavko Pavešić, Jezik Stjepana Matijevića, str. 371—484). Zborniku je dodana slavljenceva bibliografija, tehtnejša tiskana dela od 1926—1967, s krajšimi članki in pedagoškimi deli nad sto enot.

Kot je že zgoraj rečeno, posegajo vse študije zbornika na čakavsko dialektično področje, saj se je s problemi čakavske dialektologije in onomastike, predvsem za srednjo Dalmacijo, z velikim uspehom ukvarjal ravno akademik M. Hraste. S svojimi ugotovitvami je samo dopolnil podobo tega arhaičnega in zato za slovansko lingvistiko silno zanimivega narečja.

Prvi je na lingvistično pomembnost čakavskega narečja opozoril A. Mažuranić. V Slovnici hrvatski (1859) je ugotovil, da se padajoče intonirani akcenti v čakavščini in štokavščini ujemajo, štokavski rastoče intonirani akcenti pa so za en zlog pred čakavskim akcentskim mestom. V razpravi O važnosti akcenta hrvatskoga za historiju Slavjana (Program zagrebske gimnazije, 1860) je nadalje dognal, da je mesto čakavskega in ruskega akcenta načelno isto in da je čakavska akcentuacija torej historična predstavnica praslovanske akcentuacije, kar je slavistična lingvistika pozneje potrdila. S temi odkritji je Mažuranić zbudil živo zanimanje za to najzahodnejšo slovansko govornico, za slovanski jezik na meji z romanstvom. Mažuraniću so nato sledili Milčetić, Nemanić, Kušar, Strohal, Rešetar, Mikuličić in drugi, tudi Slovenec V. Oblak in Nemeč A. Leskien, prvo obširno študijo o čakavščini pa nam je podal A. Belić (Zamêtki po čakavskim govoram, Izvestija, 1909). Belića so pozneje dopolnjevali

ugledni domači in tuji dialektologi. Med najnovejše prispevke k čakavski dialektologiji sodijo razprave v Zborniku Instituta za jezik.

Razprava o brinjskem govoru nas poleg podatkov, ki so tipični za vrsto čakavskih govorov, seznanja tudi z zanimivimi pojavi v fonetiki brinjskega govora. Avtorja nadalje ugotavljata, da se brinjski akcent močno približuje akcentu štokavskega knjižnega jezika. Unifikacija akcenta in postopno izgubljanje dialektov na račun knjižnega jezika je spričo modernih komunikacijskih sredstev pojav, ki je karakterističen za ves hrvačkosrbski jezik. Za slovenskega bralca je zanimivo, da zveza predlog *za* in *nedoločnik* živi tudi v brinjskem govoru. S tem je močno omajano naše tradicionalno prepričanje, da je ta zveza germanizem.

Študija o govoricu otoka Žirje se odlikuje po temeljitosti in sistematičnosti. Avtorja sta zbrala gradivo od ljudi, ki se močno razločujejo po starosti in poklicu. Svojih informatorjev nista anketirala po izbranih testih, temveč sta prisluhnila njihovi govoricu pri poklicnem udejstvovanju. Tudi v tej razpravi se mi najpomembnejše zdijo ugotovitve o akcentu.

O morfoloških spremembah tega govora pravi avtorja: »Od vseh dialektičnih karakteristikonov je največ sprememb doživela ravno morfologija. Razvijale so se v dveh smereh: v smeri izenačevanja že obstoječih oblik in v smeri sprejemanja novih skupnih oblik. S tem se je žirjanska morfologija tesno približala štokavski, knjižni. Številne starejše oblike pa vendar kažejo, da je žirjanska morfologija v svojem bistvu čakavska in da so inovacije nastale zaradi posebnih zemljepisnih razmer ter neposrednega stika žirjanskega govora s sosednimi štokavskimi govori.« (Zborn. str. 162)

Morfološki razločki določenega dialekta se pod vplivom knjižnega jezika veliko lažje zabrisujejo kakor na primer akcentski ali fonetični. Zato je razumljivo, da je ravno morfološka zgradba celotne čakavščine danes močno omajana in tako tudi žirjanskega govora.

Razmeroma dokaj obsežen slovar tega govora prinaša leksično blago in sicer »manj navadne besede, nadalje specifične lokalne besede za posamezne stroke, za poljedelstvo, živinorejo, ribištvo, gospodinjstvo, živalstvo in rastlinstvo, za družbeno in duševno življenje ter vremenske razmere.« (184)

Če primerjamo ta slovar z onim ob razpravi o brinjskem govoru, na prvi pogled ugotovimo, da je delež romanskega besedja na otoku Žirje precēj večji od deleža v Brinju. Koliko gre tu za dalmatsko in koliko za beneško leksiko, je brez podrobnejših študij težko reči. O tem tudi avtorja ne razpravljata. Lahko pa precej ugotovimo, da je veliko žirjanskih romanizmov identičnih z romanizmi v naših slovenskih najzahodnejših govori, posebno na tržaškem ozemlju.

Razpravo zaključuje pregled toponomastike (okoli 250 toponimov) in antroponomije (okoli 50 priimkov, med temi Crnobori, Šižgorić, Kalin itd.)

Ostale tri razprave zbornika govore o zanimivih osebnostih, ki so v prejšnjih časih reševale onomastične in knjižnojezikovne probleme s pritegnitvijo čakavskih elementov. Valentin Putanac nam je osvetlil onomastično delo Pavla

Rittera Vitezovića. Ta neutrudni hrvaški polihistor nemškega rodu, je, kot kaže njegov seznam antroponimov, prvi popularizator »slovanske« antroponimije, ki je poznejšim južnoslovanskim generacijam, zlasti slovenskim in hrvaškim, veliko pomenila. Da so se »ponašena« osebna imena v času nacionalnega preroda tako utrdila (Stanko Vraz — Jakob Fras, Dragutin Rakovac — Karel Rakovec, Ljudevit Vukotinović — Ludvik Farkaš, Djuro Daničić — Djordje Popović, Branko Radičević — Aleksije Radičević, Vjekoslav — Alojzij itd.), je v veliki meri zasluga našega onomasta na meji med 17. in 18. st., ki je sam iz nemškega Rittera postal Vitezović.

V svoji antroponimiji je Vitezović zapisal toliko bogastvo takratnih poimevanj, osebnih imen, priimkov, hipokoristikov od osebnih imen, deminutivov, avgmentativov, patronimikov, matronimikov, ženskih priimkov ter pridevnikov od teh imen, da je upravičena Putančeva trditev, da »iz vsega tega lahko vidimo bogastvo antroponimnih denominacijskih tipov, ki jih je Vitezović opazil kot resnično bistroumen in predirljiv lingvist. Lahko se reče, da se mu ni izmuznila prav nobena pomembnejša kategorija, o kateri pogosto zastoj iščemo podatkov pri lingvistih našega časa. To dejstvo je senjskemu rojaku Vitezoviću v čast in v tem se lahko kosa z lingvisti 20. st.« (49)

Poleg pravih, bistrih interpretacij iz slovanske onomastike pa je Vitezović zagrešil tudi nekaj takih, ki kažejo čas, v katerem je živel. Ime moravskega kneza Svetopolka, zapisano s časovno patino v Kroniki duhovna iz Duklje kot Svetopelek, je v Vitezovićevi razlagi postalo Svetopile, Sanctus infans, »sveto pile«, »sveto diteče«.

Prepričljivo napisana razprava o Franu Kurelcu kot jezikoslovcu, ki je obenem najobsežnejša v zborniku, je prav gotovo dokončno razčistila zadnje nejasnosti o tem fanatičnem ljubitelju hrvatstva in slovanstva, ki je prav s to fanatično ljubeznijo grozil zadušiti hrvatstvo in hrvaški jezik. Sodobniki so o Kurelcu sodili diametralno nasprotno. Nekateri so ga imeli za genialnega filologa, drugi za zmešanega fantasta, že naslednja generacija pa je v svoji zavesti ohranila zgolj Kurelčevo ime, o njegovem delu ni vedela veliko. V temeljiti študiji Zlatka Vinceja je lik velikega in bolešno vdanega hrvaškega domoljuba 19. stoletja brez ne dovolj kritičnega negiranja Kurelčevega dela, ki ga je zagrešila »zagrebška jezikoslovna šola«, in brez popolnoma nekritičnega precejševanja Kurelčevih jezikoslovnih zaslug med privrženci »reške jezikoslovne šole«, katere duševni oče je bil Kurelac. Danes je vprašanje jasno. Kurelčev filološko-lingvistični prispevek je neznaten, ker je bila smer neutrudnega raziskovalca zgrešena, kajti v svoji sanjarski ljubezni je raziskoval jezik, ki so ga »i ptičice izučile, a naviklo mu drvlje i kamenje« (Fluminensia, 152—5). Njegove zasluge so bolj posrednega značaja, v določeni meri je bil tudi drugim svarilo, kako naj ne delajo.

Najbolj pač cenimo njegovo silno ljubezen do hrvatstva in slovanstva. Zgled požrtvovalnega učitelja je predramil dijaško mladino v Primorju, na Reki, v Istri. Da se je hrvaški živelj v Primorju rešil tujih duhovnih okovov in da se je ta pokrajina po dolgem trpljenju vendarle vključila v hrvaško

nacionalno in politično skupnost, je v veliki meri Kurelčeva zasluga. Kurelčev neposredni prispevek k izgraditvi hrvaškega knjižnega jezika pa je kljub titanskemu naporu in pravljici marljivosti ostal neznan, kajti delal je prepočasi. Zato ga je ekspeditivni Daničić opomnil: »Ja se vrlo radujem Vašemu Tumaču. Ali Vam nevalja što toliko kuckate i krešete. Tako radeći imao bi čovek do smrti šta raditi i ne bi svojega veka ništa svršio. Valja se zadovoljiti onijem što čovek ima da kaže u onaj par kad pregnu da kaže. I toliko smo baš dužni prema narodu kazati, jer nije pravo da štogod ostaje narodu nepoznato što znamo, samo zato što bismo mi čekali da mu još više možemo kazati: nije pravo da on dotle nezna ni ono makar malo što već znamo i možemo kazati.« (Str. 360.)

Se večja ovira kot počasnost je bil zgrešen aspekt na knjižni jezik. Kurelčev je bil eden od tistih zanesenjakov, kakor so bili na Slovenskem M. Majar, O. Caf., R. Razlag, B. Raič in v poznejših letih Levstik, vsaj deloma.

Kurelčev koncept knjižnega jezika je bil vseskozi nerealen in nedemokratičen. Knjižni jezik bi naj bila spojitev starega cerkvenoslovanskega (Cirilovega) jezika z živim ljudskim jezikom hrvaške štokavske narečne skupine, kar je po Kurelču tudi s srbskim, z Vukovim jezikom. Tej mešanici bi nato dodajali izbrane elemente čakavskega in kajkavskega narečja ter slovenskega jezika. Na ta način bi dobili knjižni jezik, ki bi združeval Hrvate, Srbe in Slovence, ker bi se starinski jezik zrasel z ljudsko sodobnostjo. In končno bi se »naš« knjižni jezik približal zahodnoslovanskim jezikom. V zadnji fazi takega »razvoja« bi dobili idealen »slovinski« (slovanski) jezik. Svojo nedemokratično in praktično neizvedljivo umetno tvorbo je fanatično zagovarjal. Na opomin, naj piše tako, da bo pisanje razumljivo slehernemu, tudi neizobraženemu človeku, je odločno odgovoril: »Ne pristaju. Zato ne, er mi se nije pamet zanesla za onimi, koji izgledaju i kod nas orača uz plug s novinama u ruci.« (Recimo koju, 148)

Nazadnje bi pripomnil, da je čakavščina kot jezikovni pojav zanimiva tudi za slovensko lingvistiko. Čakavščino in slovenske zahodne dialekte družijo ne le geografsko sosedstvo, temveč tudi skupne poteze v akcentu, v fonetiki (diftongizacija, cakavizem) morfoloiji (arhaična samostalniška sklanjatev, izguba glagolskih časov), zlasti pa v leksiki in sintaksi. Čakavska in zahodnoslovenska leksika ter sintaksa imata veliko skupnega zaradi svoje arhaične narave, veliko skupnega pa sta sprejeli od romanskega substrata. Da je čakavščina zanimiva tudi za slovenskega lingvista, je pokazal že V. Oblak s svojo študijo *Der Dialect von Lastovo*, AfsPh, 1894.

Janko Jurančič